

КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА РОБОТА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ У СФЕРІ ТВАРИННИЦТВА ТА РІЛЬНИЦТВА В ПЕРІОД НЕПУ

У статті розглядаються питання культурно-просвітницької роботи сільськогосподарської кооперації. Автор приходять до висновку, що головні заходи в галузі тваринництва та рільництва були спрямовані на впровадження серед широких мас українського селянства передових досягнень сільськогосподарської науки й агротехніки, що в умовах обмеженості земельних і матеріальних ресурсів було одним із перспективних напрямків розбудови високопродуктивного сільського господарства.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, культурно-просвітницька робота, тваринництво, рільництво, українське селянство, сільськогосподарська наука, агротехніка.

В статье рассматриваются вопросы культурно-просветительской работы сельскохозяйственной кооперации. Автор приходит к выводу, что главные мероприятия в области животноводства и земледелия были направлены на внедрение среди широких масс украинского крестьянства передовых достижений сельскохозяйственной науки и агротехники, что в условиях ограниченности земельных и материальных ресурсов было одним из перспективных направлений развития высокопродуктивного сельского хозяйства

Ключевые слова: сельскохозяйственная кооперация, культурно-просветительская работа, животноводство, земледелие, украинское крестьянство, сельскохозяйственная наука, агротехника.

In article questions of cultural – educational work of agricultural cooperation are considered. The author comes to a conclusion, that the main actions in the field of animal industries and agriculture have been directed on introduction among broad masses of the Ukrainian peasantry of the advanced achievements of an agricultural science and agricultural technicians, that in conditions of limitation of ground and material resources was one of perspective directions of development of a highly productive agriculture.

Key words: agricultural cooperation, cultural – educational work, animal industries, agriculture, the Ukrainian peasantry, an agricultural science, the agricultural technician.

Інтенсифікація сільського виробництва неможлива без підвищення кваліфікаційного рівня спеціалістів і рядових трудівників селянства. Вивчення досвіду роботи кооперативних організацій доби НЕПу свідчить, що поширення сільськогосподарської освіти на селі, доведення до кожного господарства необхідного обсягу конкретних виробничих знань у галузі рільництва, тваринництва, садівництва, переробки сільськогосподарської продукції було дієвим фактором підвищення продуктивності цих галузей. Незважаючи на суттєву відмінність сучасної ситуації, слід все ж зазначити, що, як свідчить практика, і в наш час село потребує вживання невідкладних заходів, спрямованих на вирішення виробничих проблем культурно-просвітницького характеру. Тому досвід роботи сільськогосподарської

кооперації в цій сфері може стати базою її подальшого ефективного розвитку, тим паче що дане питання в історичній літературі вивчене недостатньо.

Серед різноманітних напрямків роботи сільськогосподарської кооперації у сфері підвищення продуктивності селянського тваринництва та подолання його переважно споживчого характеру важливе місце належало культурно-просвітницькій роботі у цій сфері.

Одним із популярних напрямків роботи сільськогосподарської кооперації доби НЕПу по підвищенню продуктивності тваринницької галузі селянських господарств стало відкриття Всеукраїнським союзом тваринно-молочної кооперативної «Добробут» різноманітних виставок. На них проводились показові годування, доїння, пропа-

гувалися раціональні прийоми утримання худоби і догляду за нею, влаштувалися показові силосні ями, яких раніше не знало українське село. Також демонструвались продуктивні породи молодняка.

Дієвим стимулом до підвищення продуктивності тваринницької галузі індивідуальних селянських господарств було проведення «Добробутом» різноманітних конкурсів за їх участю. Так, регулярного характеру набули конкурси на чистоту та якість молока, Всеукраїнські та окружні конкурси майстрів приготування масла й сиру, конкурс на кращий тваринницький двір, на кращого плідника, на найбільш удійну корову тощо [1].

Для проведення цих конкурсів сільськогосподарська кооперація виділяла значні кошти, що направлялися виключно для підвищення культури, а отже, і продуктивності селянського тваринництва. Наприклад, у кінці червня 1925 р. Малинська районна спілка спеціальних тваринницьких кооперативних товариств провела конкурс «На кращий гатунок масла». За його результатами чотири товариства були премійовані племінними бугаями, а ще двом товариствам було безкоштовно видано по бугаю за високий відсоток кооперованості населення, що займалося молочним тваринництвом. У листопаді того ж 1925 р. на Житомирщині в окружному «конкурсі масла» брало участь 18 спеціальних тваринницьких товариств. Призовий фонд конкурсу склав 7 племінних бугаїв, сепаратори, набори контрольно-вимірального обладнання для визначення жирності та густоти молока [2].

Крім того, практикувалось проведення виробничих змагань спеціалізованих тваринницьких товариств і союзів. Так, постійно проводилися змагання на кращу організацію роботи племінних розплідників і покривних пунктів [3]. Перемога на конкурсі була не лише стимулом до підвищення продуктивності виробництва, але й дієвим способом залучення селянства до кооперації.

Така підвищена увага сільськогосподарської кооперації до культурно-просвітницької роботи племінної справи мала відчутні результати. Наприклад, на Мелітопольщині, де раніше пересічна селянська корова давала лише 7 центнерів молока на рік, після вступу селянського двору до складу спеціалізованих скотарсько-молочних товариств удій їхніх корів уже через 2 роки складав пересічно 18 центнерів молока, тобто зріс на 27 %. Але ці хоч і досить високі показники, все ж значно поступаються спільному здобутку селянства та його кооперативних осередків у справі підвищення товарності м'ясо-молочної продукції селянських господарств. Вже на початку 1927 р. товарність м'ясо-молочної галузі господарств кооперованого селянства порівняно з 1925 роком зросла у 5 разів [4].

Аналізуючи роботу сільськогосподарської кооперації з підвищення культури селянського рільництва, слід вказати на таку важливу її ознаку, як раціоналізм, всебічну продуманість, далеку від

багатьох загальних, «всеохоплюючих» планів і починань, якими вже в добу НЕПу, особливо в другій половині 20-х років, все більше повнилось радянське суспільство.

Діючи в умовах обмеженого фінансування сільськогосподарська кооперація прораховувала кожен свою культурницьку акцію, спрямовану на досягнення конкретного економічного ефекту. Запорукою отримання позитивного кінцевого результату було, насамперед, виконання всього ланцюга виробничо-технологічних заходів. Реалізація лише деяких із них дуже часто давала зовсім незначний ефект і тільки компрометувала агрономічну науку в очах селянства, що в умовах тогочасної радянської дійсності не було рідкістю.

Для того, щоб запобігти цьому, фахівці сільськогосподарської кооперації йшли шляхом концентрації економічних й організаційних зусиль на певних територіях чи в окремих галузях. Цим самим вдавалося запобігти розпорошенню коштів і зусиль спеціалістів. Для цього вони розподілялись нерівномірно в країні, окрузі чи районі, а концентрувались вибірково в певних районах, селах чи земельних громадах, як правило там, де їх застосування приносило максимальну користь. Завдяки такій концентрації організаційних зусиль і матеріальних коштів проводились не окремі розрізнені заходи, а їх повний комплекс з урахуванням місцевих особливостей, спрямований на підвищення агрокультури селян зокрема та економіки обраного району в цілому. Зрозуміло, що, насамперед користь із цього мало селянство певної округи. Але не страждало, а навпаки виграло й селянство територій не зачеплених цими заходами. Цьому сприяло насамперед те, що різке підвищення доходності селянських господарств цієї округи вело до такого ж збільшення податкових платежів державі в спеціальні фонди кооперативних організацій, що виступали організаторами цих заходів. Швидка і вагома віддача від цих заходів дозволяла сільськогосподарській кооперації так само комплексно й ефективно розширювати зону їх реалізації на все нові території.

Внаслідок проведення всіх цих заходів, ретельне комплексне обстеження якості селянського зерна здійснене Державною хлібною Інспекцією у 1927 р. засвідчило, що здане на зсипні пункти зерно за останні два роки значно покращилося не лише за таким показником, як чистота від сміття, але й за однорідністю, чистотою від домішок іншого зерна та за своїми біохімічними й пекарськими якістьми [5].

Значні зусилля сільськогосподарська кооперація докладала до підвищення продуктивності вирощуваних селянськими господарствами цінних і прибуткових технічних культур.

Особлива увага приділялася, насамперед, розвитку такої перспективної галузі як тютюництво. Разом із роботою з розширення обсягів виробництва, заготівлі та збуту тютюну проводились широкі й різноманітні заходи з підвищення

його якості. Із цією метою «Сільським господарем» було створено 24 агрономічні ділянки при кооперативних союзах основної зони тютюносіяння: при Прилуцькому – 6, Ніжинському і Конотопському – 4, Роменському – 3, Лубенському, Кременчуцькому та Чернігівському – по 2 і при Черкаському – 1. На чолі агроперсоналу кожної агрономічної ділянки стояли агроном-фахівець та вчений консультант. Оскільки на початковому етапі роботи бракувало фахівців цієї специфічної галузі, сільськогосподарська кооперація організувала їх підготовку шляхом перекваліфікації учених агрономів. Невдовзі вже працювали агрономи і лише одна ділянка на Роменщині залишалась без спеціаліста з вищою агрономічною освітою.

Активно проводилась робота з практичного навчання селян-плантаторів передовим заходам вирощування тютюну. З цією метою в 1925 р. сільськогосподарські кооперативні союзи заклали у селянських господарствах України 157 показових ділянок. 33 тютюнових відділи райсільгоспсоюзів на загальних сільськогосподарських виставках, безкоштовно розповсюдили 900 кг сортового насіння, яким можна було засіяти площу біля 5 тисяч десятин. Щоб підвищити техніку обробітку землі, яка призначалась під посів тютюну та забезпечити належний обробіток посівів, при спеціалізованих сільськогосподарських товариствах, що займались вирощуванням тютюну було організовано 11 прокатних пунктів фахового реманенту та машин.

Спеціалістами тютюнового відділу «Сільського господаря», агрономічним персоналом агрономічних ділянок, агрономами-консультантами райсільгоспсоюзів широко практикувалась і така форма роботи як читання лекцій, бесіди, консультації з ведення тютюництва тощо. Уся ця діяльність проводилась за добре продуманим планом, затвердженим НКЗС, в якому узгоджувались усі напрямки. Фінансування чисельних і різноманітних заходів з підвищення культури вирощування селянськими господарствами тютюну здійснювалось за рахунок коштів, отриманих сільськогосподарською кооперацією від продажу заготовленої нею сировини. Із цією метою всі ланки сільськогосподарської кооперації: спеціальні сільськогосподарські товариства, райсільгоспсоюзи, тютюновий відділ «Сільського господаря» – встановили спеціальний відсоток відрахувань на розвиток тютюництва. У такий спосіб у 1926/27 р. в розвиток справи підвищення культури селянського тютюництва було вкладено 56,5 тис. руб. Окрім того, «Сільський Господар», організував низку агротехнічних заходів із поліпшення обробки посівів наддніпрянського жовтого тютюну. Із цією ж метою на його кошти було закладено показові плантації та розповсюджено для засіву 1 тис. десятин чисто сортового насіння [6].

Об'єми роботи в цьому напрямку були досить вагомими. Загалом лише в 1926/27 р. сільсько-

господарська кооперація змогла відчутно поліпшити стан справ із підвищення культури вирощування тютюну на більш ніж третині площ зайнятих під цією культурою. [7].

Важливе значення в діяльності сільськогосподарської кооперації з підвищення рівня рільництва мало поліпшення обробітку селянами посівів технічних культур. В середині 20-х років більшість селянських господарств України обробляли свої посіви просапних культур традиційним способом – ручною прополкою. Такий обробіток потребував великих затрат часу й фізичної сили. Сільськогосподарська кооперація почала активно пропагувати раціональніші й ефективніші способи обробітку просапних культур, наприклад, кінними прополочачами. Водночас цим пропагувалася й удосконалена система вирощування просапних культур, при дотриманні якої селянські врожаї, наприклад, кукурудзи, можна було збільшити вдвічі – рання осіння оранка, належний передпосівний обробіток ріллі навесні, уважний добір перевіреного насіння, густа, глибока і своєчасна сівба, охорона сходів від шкідників, своєчасна проривка сходів, своєчасне сапання, добір посівного насіння з найкращих рослин ще у полі.

Впровадження селянськими господарствами нових методів догляду за посівами різко зменшувало затрати селянами робочого часу, який міг ефективно використовуватися ними в інших галузях їх господарства. Наприклад, при ручному обробітку один гектар кукурудзи потребував близько 27-31 робочого дня, а при механічній сівбі, прополці, очищенні та молотьбі – лише 15 днів [8].

Значно підвищувало врожайність сільськогосподарських культур своєчасне внесення мінеральних добрив. Традиційно українське селянство використовувало лише гній тваринного походження. Зацікавлені в підвищенні урожайності селянські господарства досить активно збільшували норми внесення добрив у ґрунт. Підвищення угноєння селянської ріллі можна прослідкувати на прикладі внесення добрив під посіви цукрового буряку. Так, з 1926 по 1928 р. воно зросло майже на 49 % [9].

Мінеральні ж добрива поширювались значно менше. За той же період внесення суперфосфату збільшилось лише до 2 млн пудів, тоді як мінімальна потреба становила 13,5 млн пудів. У справі підвищення врожайності й поліпшення якості сільськогосподарської продукції не менш важливого значення мала боротьба зі шкідниками культур. Слід підкреслити, що навіть наприкінці 20-х років ця проблема залишалась досить актуальною. Так, у 1928 р. посіви цукрового буряку майже в усій Україні дуже постраждали від бурякової свинки. Наприклад, у зоні діяльності Черкаського окрсільгоспсоюзу загинуло 30,5 % всього селянського посіву буряків [10].

Сільськогосподарська кооперація в цілому та її спеціалізована система «Бурякоспілка» зокрема, у справі боротьби із шкідниками цукрових буряків

окрім роз'яснювально-пропагандисткою роботи серед селянства, активно розповсюджувала через мережу спеціальних буряківничих товариств різноманітні засоби для боротьби зі шкідниками цукрових буряків. З цією метою у 1928 р. кооперацією було витрачено 7,3 тис. ц. малясу, 2,3 тис. ц. хлориду барію, 35,2 ц. паризької зелені.

Для організації та проведення боротьби зі шкідниками буряку на селянських посівах «Бурякоспілка» виділила зі складу кооперативного активу та підготувала на відповідних курсах майже 4 тисячі уповноважених груповодів із боротьби зі шкідниками, які не лише власноручно проводили роботу, але і навчали селян правильним прийомом боротьби зі шкідниками [11].

Важливе місце у сільському господарстві лісостепу займало буряківництво. Для селянства цієї природно-кліматичної зони України вирощування цукрових буряків було значно вигідніше, ніж вирощування інших технічних чи злакових культур. Так, засів цукрових буряків був удвічі прибутковим, ніж пшениці, у 5 разів більше, ніж ячмінь, майже у 5 разів, ніж вівса, і у 1,5 рази, ніж картоплі. За день праці на буряківництві селянин отримував прибутку втричі більше, ніж при вирощуванні основної зернової культури селянських господарств – жита [12].

Отже, вирощування буряку в сприятливих для цього зонах було надзвичайно прибутковим для селянства. Однак агрокультура селянського буряківництва перебувала на досить низькому рівні розвитку, головним чином через відсутність у господарств вільних коштів, які можна було б

спрямувати на вдосконалення цієї достатньої складної галузі аграрного виробництва.

З огляду на це, сільськогосподарська кооперація розробила широку програму, спрямовану на всебічний розвиток селянського цукрового буряківництва і, головне, підвищення врожайності цукрових буряків та вмісту в них цукру. Так, агрономічний персонал «Бурякоспілки» всіляко допомагав селянам максимально запроваджувати лущіння та зяблеву оранку під посіви цукрового буряку, скорочувати засівний період за рахунок більш ранньої сівби культури, що давало вагому прибавку врожаю та цукристості, домогтися максимального застосовувати бурякосіячами мінеральні добрива, організувати своєчасну проривку й перевірку сходів і, організувати боротьбу зі шкідниками на селянських землях. Широка й дієва популяризація удосконалених методів вирощування цукрового буряку, яка до того ж супроводжувалась вагомою господарсько-економічною підтримкою, дала суттєві позитивні результати. Так, зяблеву оранку під буряк у 1928 р. було проведено вже на 88,8 % селянської бурякової площі тоді як – на 75 % у 1927 р. [13].

Отже, головні заходи сільськогосподарської кооперації в галузі тваринництва та рільництва були спрямовані на впровадження серед широких мас українського селянства передових досягнень тогочасної сільськогосподарської науки й агротехніки, що в умовах обмеженості земельних і матеріальних ресурсів було одним із перспективних напрямків розбудови високоприбуткового сільського господарства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВУ, ф. 325, оп. 1, спр. 272, арк. 61.
2. Сільський господар. – 1925. – Ч. 21. – С. 61.
3. Артецький П., Кривунченко М. На нових рейках / П. Артецький, М. Кривунченко. – Харків, 1930. – С. 15-16.
4. Зарудний С. Як ми виконуємо Ленінів кооперативний план на селі / С. Зарудний. – Харків, 1929. – С. 61.
5. Хоменко С. Головні заходи в галузі рільництва за планом Наркомзему на 1928 рік / С. Хоменко // Радянський селянин. – 1928. – № 15. – С. 12.
6. Сільський господар. Відчит за 1926-1927 операційний рік. – Ч. 1. – Х.: Сільський господар, 1927. – С. 19.
7. Сільський господар. – 1925. – № 5-6. – С. 18.
8. Хоменко С. Посіви посухостійких просапних треба збільшити / С. Хоменко // Радянський селянин. – 1928. – № 3. – С. 11.
9. Два роки роботи уряду УСРР. 1926/27-1927/28. – Х.: ВУЦВК та РНК УСРР, 1929. – С. 54.
10. ЦДАВОВУ, ф. 290, оп. 4, спр. 34, арк. 27.
11. Два роки роботи уряду УСРР. – С. 54.
12. Кооперована громада. – 1929. – № 11. – С. 2.
13. Два роки роботи уряду УСРР. – С. 52.

Рецензенти: д.і.н., проф. А.Г. Морозов,
д.і.н., проф. Ю.В. Котляр

© Дулгерова О.М., 2010

Стаття надійшла до редколегії 18.02.2010 р.